

KÖNYVISMERTETÉS.

I.

Gyulai Pál: Kritikai dolgozatok. 1854—1861. Budapest, Akadémia. 1908. 8°
404 lap.

Gyulai Pál könyve nem szorul fölfedezésre. Ha mégis ismertetésre kerül ezen a helyen, az nem azért történik, hogy talán írója tehetségének eddig rejtett oldalait mutassuk be, inkább a nagy kritikus iránt érzett őszinte tisztelet adja kezünkbe a tollat. Nem akarunk könyvén átsiklani.

A múlt év decemberében érte meg Gyulai Pál akadémiai tagságának 50 esztendő évfordulóját. E ritka alkalmat méltán ragadta meg az Akadémia, hogy érdemes tagja néhány kiváló kritikai dolgozatának kiadásával ünnepelje meg ezt a ritka alkalmat. Gyulai Pál nevét az újabb nemzedék körében is a rettenthetlen kritikus nimbusza övezi, de ezt inkább csak hallomásból, a régibb fajú emberek szaván elindulva tudja mindenki. Azok a munkák, melyek okot adtak a hírnév keletkezésére, csak nagy fáradsággal voltak hozzáférhetők az ötvenes és hatvanas évek folyóiratainak és napilapjainak hasábjain. Lépten-nyomon olvastuk és hallottuk, hogy Petőfi költészetét Gyulai Pál magyarázta először ihletett módon, s ő jelölte ki a szabadság énekesének helyét a magyar lyra történetében. Mindenki mondotta, egyik a másik után, hogy azok az értékelések, melyek a mai irodalomtörténetünk lapjain találhatók, mind a Gyulai Pál kritikai munkásságának megállapításai. Noha az irodalom ilyen rendkívüli módon, értékelésének elfogadásával tisztelte meg Gyulai Pált, mégis alig akadt valaki, a ki annyi fáradságot vett, hogy a könyvtárak polczairól kikereste azokat a cikkeket, a hol ezek mind először hangzottak el.

Jelen kötet ezt az utánjárást nagy mértékben megkönnyíti. Így most mindenkinek hozzáférhetők lesznek ezek a dolgozatok, melyek még ma is ép oly frissen hatnak, mint első megjelenésük idejében. Nem pusztán az irodalomtörténeti érdeklődés vezethet hozzájuk bennünket, hiszen ezek az elvek nem avultak el, hanem ma is nagyon időszerűek. A míg a magyarságért, külföldi kultúra ellen magyar kulturáért kell küzdenünk, addig minden nap forgathatnók ezeket a cikkeket.

Az első a könyvben »Petőfi Sándor és a lyrai költészet«. Először az Uj Magyar Múzeum közölte 1854-ben. Petőfi életét vázolja széles vonásokkal, majd azokra a tulajdonságokra tér át, melyek őt igazán nagygyá, a magyar lyra fejedelmévé teszik. Mikor lelkesedéssel ünnepli

természetességét, magyarságát, nem húny szemet gyöngéi előtt. Közben megmutatja, hogy az 50-es évek Petőfit utánzó költőcskéi milyen nevetéses módon majmolják ennek a nagy költőnek hibáit. A genialitást a Lisznyayak nem tudják megérteni, ők a hibában, a szertelenkedésben látják Petőfi nagyságát.

Ezeket a dolgokat fejtegeti bővebb példákon a második cikk, mely a Budapesti Hírlap 1855. évfolyamában »Szépirodalmi Szemle« címen jelent meg. A *Toldi estéjének* méltatása kapcsán az akkori epikai alkotásokat bonczolja, s megmutatja a *Toldi estéje* és a többiek között tátongó óriási szakadékot. Amaz igazi remekmű, a többiek pedig mit sem érő alkotások. A cikk másik fele a lyráról szól. Petőfi hibáin, mint a Krisztus palástján, megosztotak az apró emberek. Borzasztó ma még elképzelni is, hogy volt a magyar lyrának olyan korszaka, mikor az ilyen verset ünnepelték:

Hej ma nékem nagy a hibám,
Tele dohánnyal a pipám,
Elveszett a tűzszerszámom,
Hogy' gyujtom meg a dohányom?

Tele pipa a kebelem,
Dohány benne a szerelem;
Szeretóm — ez a tűzszerszám —
Hűségtelen lett én hozzám.

Vagy egy másik hasonló alkotás:

Szénnek égette kend föl,
Szerelmem szép fáját,
Szívem — ez a szenes zsák,
Csak a sírban találja
Pihenő tanyáját.

Mind azok a dolgok, melyeket Gyulai ezekről a bizarr, fékevesztett képzeletű versekről mond, napjaink modern symbolistáinak szintén érdemesek lennének az elolvasásra. Idegenben kifíczamodott phantasiájuk hátha helyére zökkenne?

Az Erdélyi Jánoshoz írt »Polemikus levelek« a forma jogáért szállnak síkra. Erdélyivel szemben sikerrel vitatja Gyulai, hogy a kritika ép úgy irodalmi műfaj, mint a többi és így joga van az irodalmi Szép formájához. Tehát az igazi kritikusnak az elvek mellett ezt sem szabad elhanyagolnia.

Az »Ironsőink« világosan fejtegeti azokat a veszedelmeket, melyek a nőt az írói porondon fenyegetik. Itt szeretettel ír Gyulai. Sorain megérzik az igazi nő, a hitves és az anya tisztelete, kit nem egy szép versének szintén tárgyául választott. A mai nőemancipatio megférfiásodott asszonyai szívükre vehetnék az ebben mondottakat.

Azután néhány becses adalék következik népköltészetünkhöz, a költemények sikerült szép elemzésével, végül két cikk a kritikáról. Bennük Jósikával és Szász Károlylyal vitatkozik Gyulai arról, hogy mennyire mehet a kritikus az író személyét érintő dolgokban és mennyire kell elveihez ragaszkodnia.

A mint látjuk, ezek nem elavult problémák. Ma ép úgy foglalkoztatnak bennünket, mint az ötvenes és hatvanas évek nemzedékét.

Az összes dolgozatokban az elvekért harczol folyton Gyulai Pál. Ő az igazság fanatikusa. Azt a népnemzeti irányt, melyet a lyrában Petőfi, az epikában Arany emelt a tökéletesség legmagasabb fokára, Gyulai Pál kritikai munkássága vitte diadalra. Arany, Petőfi és Gyulai, a kritikus, neve elválhatatlan. A nagyok munkáiban megnyilatkozó magyar nemzeti lelket csak a rendíthetetlen meggyőződésű Gyulai emelhetette irodalmunkban a legelső helyre. A hagyományokhoz való erős ragaszkodás az ő jellemvonása. Azt hiszi, hogy irodalmunk csak azon az úton fejlődhetik tovább igazán magyarrá, a mit Arany és Petőfi mutatnak meg. És igaza van. Magyar kultúra másképen nem lehetséges. Ha nem akarunk a Nyugat eszméinek rabszolgái lenni, vissza kell térnünk a Gyulai Pál elveihez. Azokhoz az elvekhez, melyeket ő jelen könyvében is annyi érzéssel, szép irodalmi formában hirdet. Örökösen harczol, nem kímél senkit és semmit, ha azt hiszi, hogy elveinek használ az eljárása. Csipked jobbra-balra, ha kell, gúnyolódik: szükség esetén megvillantja tudása roppant tömegét. Ismeri a régi és új irodalmakat, hazait, külföldit egyaránt, de sohasem kérkedik velük. Bár folyton az elveket helyezi éles világításba, a sűrű háttérben mindig ott látjuk Gyulai Pálnak örökké zsörtölődő alakját. Szemöldökét haragos ránczokba szedi, hangjára szigorúságot erőltet, de érezzük, hogy azért szeretettel néz ránk és szíve hevesen dobog annak a magyar irodalomnak nagyságáért, melyből olyan kitartással irtja a gyomot. Ő az irodalom berkeiben csupa viruló rózsacserdőt szeretne látni. Sajnos, ez nem igen szokott így lenni.

DR. NAGY JÓZSEF.

II.

Salamon Ferencz: Dramaturgiai dolgozatok. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest. 1907. 2 kötet. 8° 447+526 l.

Gyulai Pál: Dramaturgiai dolgozatok. Budapest. 1908. 2 kötet 8° 586+575.

Négy vaskos kötetben jelentek meg dramaturgiai dolgozatai két régi kritikusunknak. Régiekké nem az elmúlt esztendőik teszik őket, hanem az a nagy változás, mely a színház, a drámai irodalom s a kritika terén azóta végbement. Salamon és Gyulai idejében a színház nemzeti iskola volt, ma — mulatóhely (még a Nemzeti is!); akkor a nemzeti érdek, ma — az üzleti; akkor a drámai hatás volt a fő, ma a szinpadi. Akkor még az írt drámát, a kit az irodalmi ambitio sarkalt, ma meg az ír, a kinek a siker, kevés munkával sok pénz a szíve vágya. Az akkori kritika emelkedettebb irodalmi nézőpontról ítelt; a mai jobbadán a napi érdekesség, sőt a reklám szolgálatában áll.

Salamon dolgozatai 1855-től 1865-ig terjednek; Gyulai Páléi 1850-től 1881-ig. Salamonnak 1856 a legtermékenyebb esztendeje, Gyulainak 1863.

Megegyeznek e dolgozatok abban, hogy nagy részük nem mindennapi lapok számára készült; nézőpontjuk már ezért is magasabb,

ítéletük higgadtabb és kiterjednek az illető színművekről már megjelent bírálatokra is. A kritikusok megkritizálása nagyon szükséges volt műveltségünknek, irodalmunknak abban a korszakában: de ma is ráférne a tüdővel-májjal eredetiséget hajhászó ifjú óriásokra.

Mindkét bíráló gyakran sző bele színházi tudósításai körébe általános dramaturgiai elmékedéseket. Mindkét gyűjteményben vannak értékesebb, összefoglaló dolgozatok. (Salamon: A dráma 1855-ben; Drámánk a Nemzeti Színházban; Félévi Szemle, 1856; Nemzeti Színházunk jelentősége stb. — Gyulai: A francia klassikai drámáról; karácsonyi mysteriumok és vízkeresztji játékok; Szigligeti, Csiky újabb színművei stb.) Mindketten többször vitába bocsátkoznak írókkal, színészekkel; Salamon Szigligetivel, Dobsával, Gyulai Bulyovszkynéval, Egressyvel.

Érdekes összehasonlításra kínálkoznak egyes, közös tárgyról írott cikkeik: Dumas Divathölgyei (1855), Szigligeti Eladó lányai (1863), a Fény árnyai (1865), Shakespere Téli regéje.

Irányukat illetőleg Salamonnak Shakespere az istene; Gyulai is többször foglalkozik vele, de általában inkább a román szellemhez hajlik s Molière-ért lelkesen száll síkra a Rousseau, Schlegel nyomán ellene támadó hazai ítélettel szemben. Salamonnak a lelki motiválás a fő követelése. Szerinte a drámában szinte matematikai deductio pontosságával kell fejlődniök — a jellemeknek. (A drámai motivumokról. II. 71—88. l.) Gyulai az ellentétbe állított drámai és színpadi hatás között közép harmadikul a költői hatást követeli s arra a szintén élére állított kérdésre, hogy a cselekmény-e a fő, vagy a jellemzés, azt feleli, hogy mind a kettő. Kettejük dramaturgiai felfogásának különbsége megnyilvánul a Szigligeti Fény árnyai cz. drámájáról szóló külön-külön tudósításukban. Gyulai általános szemlélt tart a kritikákon, kiemeli a Salamonét s vele vitatkozik. Érdekes, bár az oka más, hogy Salamonnak — legalább a gyűjtemény szerint — ez volt az utolsó színi tudósítása.

Vannak Salamon gyűjteményében akadémiai drámabíró jelentések, meg egyéb aesthetikai cikkek is. Különösen becses a „Néhány szó Arany Toldijáról“, melyben Gregussal vitatkozva azt bizonyítja, hogy a *népiesség* nem lehet költészettani kategória. Azonkívül közli a függelék Jósika nekrológját, Hat Uderszky-lányáról és Kemény Zord Idők-jéről szóló tanulmányát.

A Salamon dolgozatait Várdai Béla rendezte nagy gonddal sajtó alá, bevezetésül előre bocsátván egy kitűnő tanulmányt S. F. aesthetikai munkásságáról. A Gyulai dolgozatain nem látszik meg a rendező gondos keze, sőt a francia klassikai drámáról szóló cikk majdnem tizenkilenc lapnyi szöveget közöl másodjára, a mit 150 lappal előbb már olvastunk a Molière Fösvényéről való cikkben — és nincs egyetlen betűnyi utalás sem!

Régi drámai irodalmunk színészetünk múltjából valóságos korképet idéznek szemünk elé e két kiváló írónk dramaturgiai dolgozatai. Az elmúlt évszázad harmadik negyede teljes hűséggel elevenedik meg előttünk: látjuk a régi törekvéseket, halljuk a vitákat, meghat bennünket

lelkesedés, panasz. Tudásunkat bővíti az a sok szakavatottan formulázott szabály, hosszabb fejtegetés, melyeknek gazdag tárháza e négy kötet. Valóságos dramaturgiai iskola, a mire épen korunknak vajdásai között van szükség. Mi sem átalhatjuk őket tanulmányozni, ha a francziák Sarceytól, a németek Lessingtől folyton tanulni igyeksenek e modern világban is.

FÜLÖP SÁNDOR.

III.

I fioretti di San Francesco e il Cantico del Sole. Milano. Ulrico Hoepli, 1908.

Szent Ferencz legendáiban az eszményi lemondás varázserővel ragad meg bennünket. Az assisi-i ifjú, mint Szent Ágoston, a világ gyönyöreivel szakít, vagy mint Szent Elek, a jólét karjaiból örömpresve fut a szegénység felé. Dante, Giotto, Liszt ihlete a Poverello sugallatára magasra szárnyal: Giotto epikus modorban festi az assisi-i szent életének főbb mozzanatait, Liszt szonátában örökíti meg a madaraknak prédikálót, de egyik sem válik oly fenségessé, mint Dante, ki a Paradisóban Aquinói Szent Tamással mesélteti el a szent életét, ki Povertà-jához még halódásában is hű maradt:

Ed al suo corpo non volle altra bara.¹ A legendárium virágocskái töredelmes megalázkodás, elbűvölt kedély, mindent meglelkesítő szeretet hervadhatatlan alkotásai. Ha motívumok közé csoportosítjuk a kolostor költészetének ezeket a bájos emlékeit, csak a megalázkodás, a hit és a szeretet mozzanataiból indulhatunk ki. Az assisi-i kereskedő fia a Szegénységgel jegyezte el magát, kit rajongó szavakkal becézget: preziosissima, amatissima, evangelica Povertà. Ihlete Fra Angelico képeinek bűvös derűjével hat reánk. Látomásai Istenhez emelik, mint a jámbor barát mondja: fu rapito insino al terzo cielo. Szentegyháza a rengeteg, honnét szelek szárnyán száll az Úrhoz buzgó imája; menedéke a sziget, hol szigorú bőjttel kínozza testét. Legfőbb gyönyöre a szemlélődés: la dolcezza della divina contemplazione. Lelkébe az isteni erő egy sziporkája száll: csudáival bámulatot kelt mindenütt. Az agobiai farkast megtéríti, a barátot démontól szabadítja meg, a szitkozódó bélpoklosból kiűzi a kórt, a három rablót varázskörébe vonja. Szeretete fénykévéjéből minden zugba kerül egy-egy sugár. Mikor ajkáról elhangzik az ige, a madársereg bókolva hódol neki, mint a hogyan a halak figyelnek Szent Antal szavára. A seraphi szent földi s égi jutalmat nyer; földi: hívői vonzalma, égi: a halhatatlanság örök koszorúja. A gazdag lovag társául szegődik, a római nemes asszony térdet hajt előtte, Bernardo, mint mestere is, eldobja kinceit, a francia király zarándokruhában látogatja meg, a szultán is már-már követője lesz. Vernia hegyén testét stigmák lepik el. A tömeg megrémülve látja, hogy a Santa Maria degli Angela körül lángnyelvek imbolyognak, de a döbbenet bűvös hatásnak enged, mikor az isteni szeretet tűzoszlopában a szent dicső alakja kápráztatja el a bámuló szemet. A varázs hívei lelkébe száll. Masseo barát úgy gyötri magát, Szent Klára a tömeget csudáival úgy ragadja el, Frate Leone

¹ Par. XI. 117.

látomásait úgy szövögeti, egy visio Curradót úgy bővíti el, Frate Giovanni úgy szemléli az égi jelenést, mint a hogyan Szent Ferencz gyönyörködött önsanyargatásaiban, mivelte csudáit, s merült az égi fényözönbe. Csak Dante érezhette azt az elragadtatást, mely Frate Pacificót fogta el, mikor testvére lelke égbe szálltát látta. Fra Angelicohoz illő a megalázkodás, melyet Fra Egidio érzett, mikor meggörnyedt háta a rőzsényaláb alatt roskadozott. Flaubert Szent Antalja küzdött úgy a testi vágyak bőszt démonjaival, mint Fra Ginepro, ki a czellák hőségnek diadalmas erejével semmisíti meg a diabolica suggestione carnale törvéteit. Itt-ott a középkori költés allegóriája is felüti fejét. Frate Lione nagy folyót lát, melynek kavargó árja sok ember temetője: a világ a folyó, a hullámsírba sülyedők a bűnös emberek. Mintha Giordano Brunót olvasnók, mikor Giovanni della Vermia szavait halljuk, hogy a teremést mindenütt Isten lelkesíti át, mintha a Cantico del Sole pantheistikus lendülete hatná át a szerzetes minden szavát, hogy a nap ragyogása, szelek süvöltése, a víz szűzi tisztasága, a sötétségbontó láng ereje, a földanya adományai, a halandók békéje s a kimúló élet végső agoniái csak Istenről regélnek.¹ A didaxis is beférkőzik a legendák közzé. Egidio kissé kenetesen hirdeti az emberi lelket díszítő erények üdvözítő voltát, mikor lelkünkre köti, hogy vessük meg az érzéki valóságot, túrjuk a sérelmeket, fékezzük a testi vágyakat, csupán az örök javakért küzdjünk.

A legendák közül többel találkozunk Bonaventura, Celano, De Vitriaco műveiben is, de a keresetlen olasz nyelven hirdetett régi történetek az újságnak éppen olyan eleven erejével hatnak az olvasóra, mint az Ehrenfeld- vagy a Virginia-codex latin forrásokból buzgó Ferencz-legendái.² Mindenütt a szentet látjuk, kinek lelkébe a magasból röppent a szeretet sugára, s ki az ég adományát hívei között osztogatta szét.³

DR. ELEK OSZKÁR.

¹ L. a Cantico de Solé-t, Szent Ferencz fenséges himnuszát.

² L. Katona Lajos »Az Ehrenfeld- és Domonkos-codex forrásaihoz.« (Irá. Közl. XIII.) és »A Virginia-codex Ferencz-legendái.« (1903.) című kitéző forrástanulmányait.

³ A kiadáshoz Adolfo Padovan írta a bevezetést. A szent életének fontosabb mozzanatait elég híven festi, mint a hogyan a rend alakulásáról is beszámol. A Cantico del Sole fejtegetése a műnek olyan gyengéje, mint a milyen fogyatékos a jellemrajz, vagy mint a milyen hézagos az irodalmi mozzanatok tárgyalása. Sabatier-ről szó sem esik, ki a Tre soci legendájával hasonlította össze a Fioretti-gyűjteményt. Padovan nem szól Hase vagy a finom tollú Arvéde Barine tanulmányáról sem, ki az irodalmi vitát támasztottak gyönyörűen fejtegeti, mikor azt mondja, hogy a Poverello-ra úgy hatottak a troubadourok, mint Szent Terézre a spanyol lovagregények. (Saint François d'Assise, 15. l.) Azt sem tárgyalja, hogy az Amor di Caritate és az In fuoco Amor mi mise című költemények a tudományos irodalomban vitát támasztottak, melyeket egyesek Szent Ferencznek, mások Fra Jacopone da Todi-nak tulajdonítanak. (L. Rényi Rezső »Itália költészete a középkorban« cz. művét, Bp. 1887. 71—79. l.) Padovan bevezető tanulmányában annyal is inkább feltűnőek az említett hiányok, mert a kutatások újabban Olaszországban indultak meg, mint a Bulletino critico di Cose Francescane közleményei bizonyítják.